УДК 336.531.2

Мішура В. Б., Володченко В. В.

КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки ефективне управління ресурсами вимагає здійснення оптимізації ресурсного потенціалу підприємства. Відповідно, функціонування підприємства, як провідної ланки мікроекономіки, залежить від багатьох чинників, як зовнішніх, так і внутрішніх. Головним серед останніх можна назвати капітал підприємства – важлива компонента успіху будь-якого бізнесу, який орієнтований на довгострокове економічне зростання.

Капітал є фундаментальним, складним, багатоаспектним, і в силу цього не достатньо дослідженим економічним явищем. Тому безумовної уваги керівників підприємств потребують питання розробки та реалізації політики управління фінансування підприємницької діяльності, в якій центральне місце посідає проблема оптимізації структури капіталу [1].

Більше того, наявність недостатньо ефективної системи управління капіталом є однією з основних причин кризової ситуації багатьох українських підприємств. Відповідно, управління капіталом повинно базуватися на загальних принципах управління економічними системами і, в той же час, враховувати особливості об'єкта управління, що вимагає застосування відповідного механізму й організації процесу управління. Рішенням даної проблеми є розробка оптимізаційних моделей структури капіталу та їх практичне застосування. Усе це й зумовлює актуальність даної наукової проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Першу спробу наукового аналізу капіталу зробив ще Аристотель, після нього класики політичної економії А. Сміт і Д. Рікардо, впритул наблизилися до розуміння сутності капіталу К. Маркс і Ф. Енгельс. Серед сучасних українських авторів, у працях яких приділена увага дослідженню категорій «капітал», такі: І. О. Бланк, О. С. Бородкін, Л. М. Гаєвська, А. Б. Гончаров, Б. О. Жнякін, І. В. Зятковський, Г. Г. Кірейцев, О. В. Клименко, Л. О. Коваленко, В. В. Краснова, П. В. Круш, Г. П. Ляшенко, О. М. Петрук, В. І. Подвійна, В. З. Потій, Л. М. Ремньова, В. І. Савич, Е. Б. Тютюкіна, А. А. Чухно та ін. Універсального підходу до визначення поняття «капітал» у літературних джерелах не існує, що пояснюється його складністю та динамічністю [1–4].

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є дослідження економічної природи капіталу та визначення джерел оптимізації його структури.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ринкова економіка потребує від підприємств фінансової стабільності, що є важливою передумовою успішного ведення господарської діяльності. Вона досягається налагодженням ритмічної й ефективної роботи підприємств, вмілого управління виробничими фондами і джерелами їх формування. Цьому сприяє ефективне використання власного і залученого капіталу, оптимальність управлінських рішень; всебічний аналіз і об'єктивна оцінка фінансового стану за даними обліку і звітності; вжиття конкретних заходів для стабілізації фінансово-господарської діяльності підприємства. Капітал – це частина фінансових ресурсів, це гроші, пущені в обіг, і доходи, що вони приносять від цього обігу.

Капітал підприємства є наріжним каменем розвитку системи підприємництва. З його допомогою можна стимулювати або стримувати розвиток будь-якого суб'єкта господарювання. Ефективність діяльності значною мірою залежить від рівня розвитку та вдосконалення системи управління капіталом.

Ефективність функціонування будь-якого підприємства залежить від правильної стратегії управління капіталом підприємства, її важливою складовою є оптимізація структури капіталу. Оскільки капітал динамічний, складний та багатоаспектний за своєю суттю, дане

визначення не може бути ані вичерпним, ані остаточним, але воно враховує всі форми, динамізм і фактори його існування, основні характеристики, участь у процесі виробництва, суспільні відносини, а також систему менеджмент.

Проблематика капіталу підприємства та оптимізація його структури займає важливе місце в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних вчених, які розглядають капітал як фінансові ресурси, що використовуються на розвиток виробничого процесу (купівля сировини, товарів та інших предметів праці, робочої сили, інших елементів виробництва), є капітал у його грошовій формі».

А. Сміт визначив капітал як «частину запасів, від якої очікується отримання доходу». Визначення капіталу Д. Рікардо в основному збігається з визначенням А. Сміта: «частина багатства країни, що використовується у виробництві і є її капіталом». [2]. Аналогічно вважав і Т. Мальтус – «капітал – це така частина запасу країни, яка утримується або застосовується з метою отримання прибутку при виробництві та розподілі багатства» [3]. Розмаїття сучасних економічних теорій та концепцій, а разом з ними поглядів на капітал є результатом довготривалого пріоритету в науці принципу плюралізму та методологічного анархізму. Але поряд із цим, сучасна системна теорія капіталу, на жаль, відсутня. Більше того, серед економістів немає єдності щодо тлумачення терміна «капітал».

Узагальнюючи та структуруючи в залежно від змісту, вкладеного в поняття «капітал», визначення капіталу сучасних учених, можна поділити на такі, що визначають капітал як вартість, тобто автори дотримуються вартісного підходу; такі, що визначають капітал як ресурс, благо, цінність, тобто дотримуються ціннісного підходу; такі, що наслідують І. Фішера і вважають капіталом будь-що, що здатне приносити дохід, тобто дотримуються безпредметного підходу [4].

Західні економісти дотримуються класичного розуміння капіталу, тобто речовинно-ресурсного підходу, визначають його як виробничі ресурси (засоби виробництва, товари виробничого призначення, виробничі товари тощо), що необхідні для виробництва товарів та послуг, ігноруючи, таким чином, важливі характеристики капіталу: по-перше, його здатність приносити дохід; по-друге, його складові (фінансову та інтелектуальну); по-третє, процес постійного руху, перевтілення. [5].

З урахуванням усього сказаного вище, очевидно, що капітал – це економічні блага у фінансовій, фізичній та інтелектуальній формах, що знаходяться у постійному взаємозумовленому русі, здатні приносити дохід, уведені у відтворювальний процес як фактори виробництва та інвестиційні ресурси, функціонування яких в економічній системі має просторові, часові та вартісні характеристики, пов'язано з факторами ризику і ліквідності та є об’єктом суспільних відносин і управління.

За цілями використання капіталу на підприємстві можуть бути виділені такі його види:

- продуктивний – це кошти, які інвестовані в операційні активи підприємства для здійснення операційної (основної) його діяльності;

- позичковий капітал – та частина капіталу, що використовується в процесі інвестування в грошові інструменти (коротко - та довгострокові депозитні склади в комерційних банках; у боргові фондові інструменти (облігації, депозитні сертифікати, векселі);

- спекулятивний капітал – та частина капіталу, що використовується у процесі здійснення спекулятивних фінансових операцій, основаних на різниці в цінах (придбання деривативів у спекулятивних цілях).

За належністю підприємству розрізняють власний і позичковий капітали. Власний капітал – це частка активів (майна) підприємства, яка формується за рахунок внесків засновників та власних коштів суб’єктів господарювання. Позичковий капітал – це кошти, які залучаються для фінансування господарської діяльності підприємства на принципах строковості, повернення та платності.

У сучасних умовах господарювання підприємство створюється для здійснення підприємницької діяльності і в процесі цієї діяльності використовує як власний капітал, так і позичені кошти.

Розвиток підприємства вимагає насамперед мобілізації та підвищення ефективності використання власного капіталу, що забезпечує його фінансову стійкість і достатній рівень платоспроможності.

Отже, з розгляду сутність капіталу підприємства очевидно, що він є основою забезпечення його діяльності та передумовою розвитку підприємства. Джерела формування власного та позикового капіталу показано на рис.1.

Одним із основних завдань створення сприятливих умов для безперервності відтворювального процесу та розвитку суб'єктів господарювання є пошук варіантів оптимального їх забезпечення різними засобами, тобто оптимального формування структури їх капіталу.

Під оптимальною структурою капіталу належить розуміти таке поєднання власних і позикових коштів, яке забезпечує максимізацію ринкової вартості підприємства. Структура капіталу пов'язана з особливостями кожної з його складових частин, тобто власного та позичкового.

Планування передбачає визначення основних завдань діяльності суб'єктів господарювання на перспективу. Принципами фінансового планування оптимізації структури капіталу є:

- наукова обґрунтованість (проведення розрахунків фінансових показників на основі певних методик із урахуванням кращого досвіду, використанням засобів обчислювальної техніки, економіко-математичних методів, які передбачають багатоваріантність розрахунків і вибір найоптимальнішого);
- єдність фінансових планів (полягає в єдності фінансової політики, єдиній методології розрахунку фінансових показників тощо);
- безперервність (взаємозв'язок перспективних, поточних і оперативних фінансових планів);
- стабільність (незмінність показників фінансових планів).

Процес планування структури капіталу має дві складові: перша – це оптимізація співвідношення частки боргового фінансування і власних коштів; друга – вибір конкретних фінансових інструментів для залучення капіталу.

Оптимізація базується на виборі дешевих джерел фінансування активів підприємства. Для цього всі активи групують за такими групами:

- необоротні (фіксовані) активи;
- постійна частина оборотних активів;
- змінна частина оборотних активів.

Запропонований порядок поетапних розрахунків щодо формування оптимальної цільової структури дасть змогу не тільки оперативно й оптимально структурувати капітал підприємства у його майновому та фінансовому втіленнях, а й спрогнозувати максимальність зростання рентабельності власного капіталу та фінансової стійкості на майбутнє, розробити загальні можливі напрями підвищення ефективної діяльності підприємства в цілому.

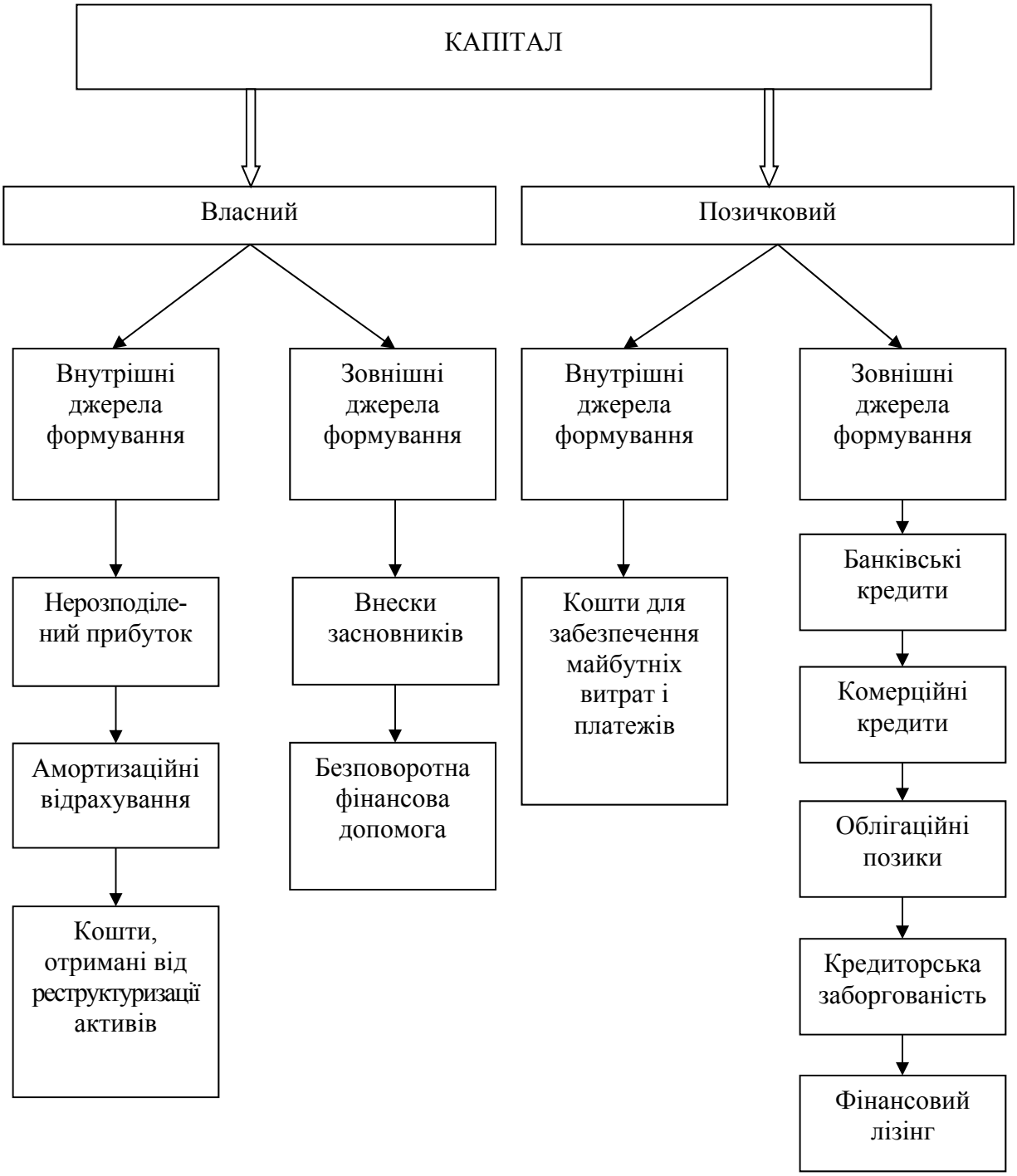

Рис. 1. Джерела формування власного та позичкового капіталів.

Найбільш раціональним щодо досягнення оптимальності співвідношення структурних елементів капіталу підприємства може бути метод, який ґрунтується на одночасній максимізації зростання рентабельності власного капіталу та рівня фінансової стійкості.

Кожне підприємство прагне збільшити обсяги своєї діяльності, тобто обсяги продажу продукції чи реалізації послуг.

Основною метою підвищення ефективності управління капіталом, як власним, так і залученим, є підвищення рентабельності і, як наслідок, збільшення прибутку підприємства. Для досягнення цієї мети необхідно визначити завдання, які спрямовані на досягнення різних цілей:

- уникнення фінансових втрат (прибутку, доходу, капіталу підприємства);
- максимізація «ціни підприємства» через зростання курсової вартості акцій;
- зростання обсягів виробництва та реалізації (продажу) продукції (товарів);
- максимізація прибутку і мінімізація витрат;
- забезпечення достатнього рівня дохідності активів, власного капіталу.

Пріоритетність тієї чи іншої цілі кожне підприємство визначає індивідуально. Найбільш поширене в міжнародній практиці твердження, що метою управління капіталом є забезпечення максимального доходу власникам підприємства, а це пов'язане зі зростанням прибутку, дохідності капіталу за мінімального рівня ризику [6].

Основне завдання при вдосконаленні політики управління капіталом підприємства полягає у забезпеченні виваженої структури капіталу, яка б відповідала цільовим настановам підприємства і забезпечувала мінімальний фінансовий ризик за достатньо високої ринкової вартості. Виходячи з наведених вище висновків можна запропонувати такі пропозиції, які допоможуть ефективно використовувати капітал і сформувати оптимальну структуру:

- оптимізувати співвідношення внутрішніх і зовнішніх джерел формування власного капіталу;
- конкретизувати послідовні кроки формування оптимальної цільової структури капіталу щодо збереження або забезпечення фінансової стійкості товариства;
- поліпшувати свою діяльність за рахунок використання кредитних ресурсів;
- збільшувати розмір виручки від реалізації продукції за рахунок збільшення обсягу виробництва і ціни реалізації;
- зменшувати витрати на виробництво одиниці продукції;
- нарощувати величину і частку власних оборотних коштів тощо.

ВИСНОВКИ

Дослідивши теоретичні основи функціонування капіталу підприємства та напрями оптимізації його структури, з'ясовано, що поліпшення структуризації капіталу можна досягти через:

- поліпшення політики управління власним капіталом;
- оптимізації співвідношення внутрішніх і зовнішніх джерел формування власного капіталу;
- мінімізації середньозваженої вартості капіталу;
- максимізації рентабельності власного капіталу при одночасній мінімізації ризику діяльності;
- забезпечити високий рівень конкурентоспроможності як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах;
- збільшення статутного капіталу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бланк И. Управление формированием капитала. / И. Бланк. – К. : «Ника – Центр», 2000. – 512 с.*
2. *Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов/ А. Смит. – М. : «Эксмо», 2007 – 960 с.*
3. *Мальтус Т. Р. Опыт о законе народонаселения. / Т. Р. Мальтус. – М. : Директ-Медиа, 2012 – 289 с.*
4. *Воловець Я. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник. / Я. В. Воловець. – К. : АЛЕРТА, 2011. – 199 с.*
5. *Гурнак О. В. Визначення оптимальної структур капіталу промислових підприємств / О. В. Гурнак // Наукові праці НДФІ. – 2008. – № 4. – С. 73 – 76.*
6. *Афанасьєв С. Управління структурою капіталу / С. Афанасьєв, А. Кравченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 1. – С. 25 – 28.*

Стаття надійшла до редакції 22.12.2013 р.